

DE OPGANG EN TELEURGANG VAN DE LIMBURGSE STEENKOOLINDUSTRIE

(een historisch overzicht)

Ir. C.E.P.M. RAEDTS¹⁾

SUMMARY

THE GROWTH AND DECLINE OF THE COAL MINING INDUSTRY IN LIMBURG

Since the early middle ages the northern part of the Netherlands have followed its own independent energy policy. As naturally it was paramount that the supply of raw materials for the generation of energy had to be as cheap as possible, thereby benefiting local trade and industry, this policy sometimes was of disadvantage to the national coal industry.

Napoleon's Mine Law of 1st May, 1810 promoted the activity in the mining industry. Towards the end of the period of French domination and during the early years of the kingdom of the Netherlands, there was only one coal mine in southern Limburg: the Domanial Mine. After the Belgian revolution of 1830 and the resulting separation of Belgium and the Netherlands the two countries went their own individual routes of industrial developments. In the area of Liege we saw the beginning of a continental industrial revolution while the northern Netherlands placed more emphasis on trade and shipping.

The Domanial Mine was followed in 1852 by another one, which, however, was stopped even before the Domanial Mine closed down in 1970. The first 2 concessions after the French domination, signifying the first real emphasis on mining in Limburg, date from the years 1860-1861. It was not until 1902 that the first coal was produced from the unified Willem-Sophie Mine, which exploited these two concessions. Between 1870 and 1880 another 13 mining concessions were awarded and a great number of holes were drilled. No new mines were started, however, and between 1891 and 1892 most of these concessions were cancelled.

The initiative of Sarolea who obtained a concession in 1889 as a reward for the construction of the railroad from Sittard to Herzogenrath and of the Aachen (Germany) coal producers Carl and Friedrich Honigmann (who were awarded

in 1893 most of the concessions that were cancelled in 1891 and 1892) meant the beginning of the modern mining industry of Limburg. The first of the 4 Oranje Nassau mines started to produce in 1899 and in 1908 all the properties of the Honigmann family went over to the De Wendel family of Lotharingen. Affiliated in this manner with large steel mills and with owners of large experience in mining, the Oranje Nassau mines started to prosper. In the meantime Mine Laura had started in 1907 and after World War I its sister Mine Julia went into operation.

Concerned about the foreign influences in the Limburg mining industry a government commission was created in the year 1899. This resulted in 1901 in a law reserving all unallocated concessions for exploitation by the nation. In 1903 the first concession was assigned to a state mine, in 1915 the fourth to state mine Maurits. Finally a concession under Vlodrop was awarded for exploitation by the nation, the shafts were dug but the mine was never produced.

Worth mentioning in the history of the Dutch State Mines (DSM) is that its personnel are not considered as "staff" in the normal sense of the word. In 1913 the Dutch State Mines management was instructed to run the company "as much as possible as it is customary in the large private enterprise". The entire Netherlands mining industry had to find its own anyhow between the years 1900-1914 and secure national recognition. As late as in 1913 64% of its production still had to be exported.

In 1919 the first steps were taken in the creation of a chemical industry by DSM, which now forms a most important element in the industrialization of southern Limburg. After World War I a couple of prosperous years followed, the years 1923 (occupation of the Ruhr district) and 1926 (major strikes in Great Britain) were very good years for the mines. Before things turned for the worse again in the thirties, production amounted to 12.2 million tons of coal in 1930. It is, however, not until 1939 that one could speak of normal conditions, but then of course the German invasion followed and the mines were put under the control of the German forces.

After World War II the mines had to step in again to alleviate the energy shortage and they were therefore highly

¹⁾ Oud-Directeur van de Oranje Nassau Mijnen.

appreciated. But soon thereafter a complete change occurred in the energy market. The penetration of cheap oil, the introduction of atomic energy and the discovery of large amounts of natural gas in the Netherlands resulted in a crisis in the coal mining industry, which reached its peak in 1958. New developments like the coal and steel community, later the EEG could not save the mines and so we witnessed the end of an industry which had been of major importance to the Netherlands for many decades.

INLEIDING

Nu de Limburgse mijnbouw in de situatie is gekomen, die door Stijn Streuvels gekarakteriseerd wordt met het woord "teleurgang", is het op zijn plaats iets van zijn historie vast te leggen. Het bestek van een tijdschriftartikel biedt niet voldoende ruimte om bij alle aspecten stil te staan en om op alle wel te bespreken facetten het volle licht te doen vallen.

Wie zich met de historische ontwikkeling van de Limburgse mijnbouw bezig houdt, zal steeds geconfronteerd worden met één feit, dat allesbeheersend is in de voorziening van energiegrondstoffen in ons land, nl. dat Noord-Nederland vanaf de vroege middeleeuwen tot in de tegenwoordige tijd een land is geweest met een eigen uitgesproken energiepolitiek; een energiepolitiek die tot richtsnoer had te zorgen voor een zo goedkoop mogelijke energiegrondstoffenvoorziening. Dit is een gevolg van het feit, dat ons land tot aan de recente aardgasvondsten in belangrijke mate afhankelijk is geweest van de import. Onze economische positie is hierbij, op uitzonderingen na, wel gevaren, omdat Nederland veelal een overschotmarkt was. Handel en industrie hebben hiervan geprofiteerd, vaak ten detrimente van de eigen steenkoolindustrie. J.W. Nef wijst in "The rise of the British coal industry" op deze feiten in de 17e en 18e eeuw: "In some years a considerable proportion of the British coal imported at towns in the Baltic was originally unloaded in Holland and reshipped" (blz. 87, dl. I). En wat de prijsvorming betreft constateren de Engelse "artisans" al in de 17e eeuw, dat speciaal in Holland hun concurrenten in staat waren: "to reduce the price of their products and this permitted them to compete more effectively with English artisans in the English market. The Dutch ironworkers could actually buy coal cheaper than could their English competitors in the Thames Valley" (blz. 234, dl. I).

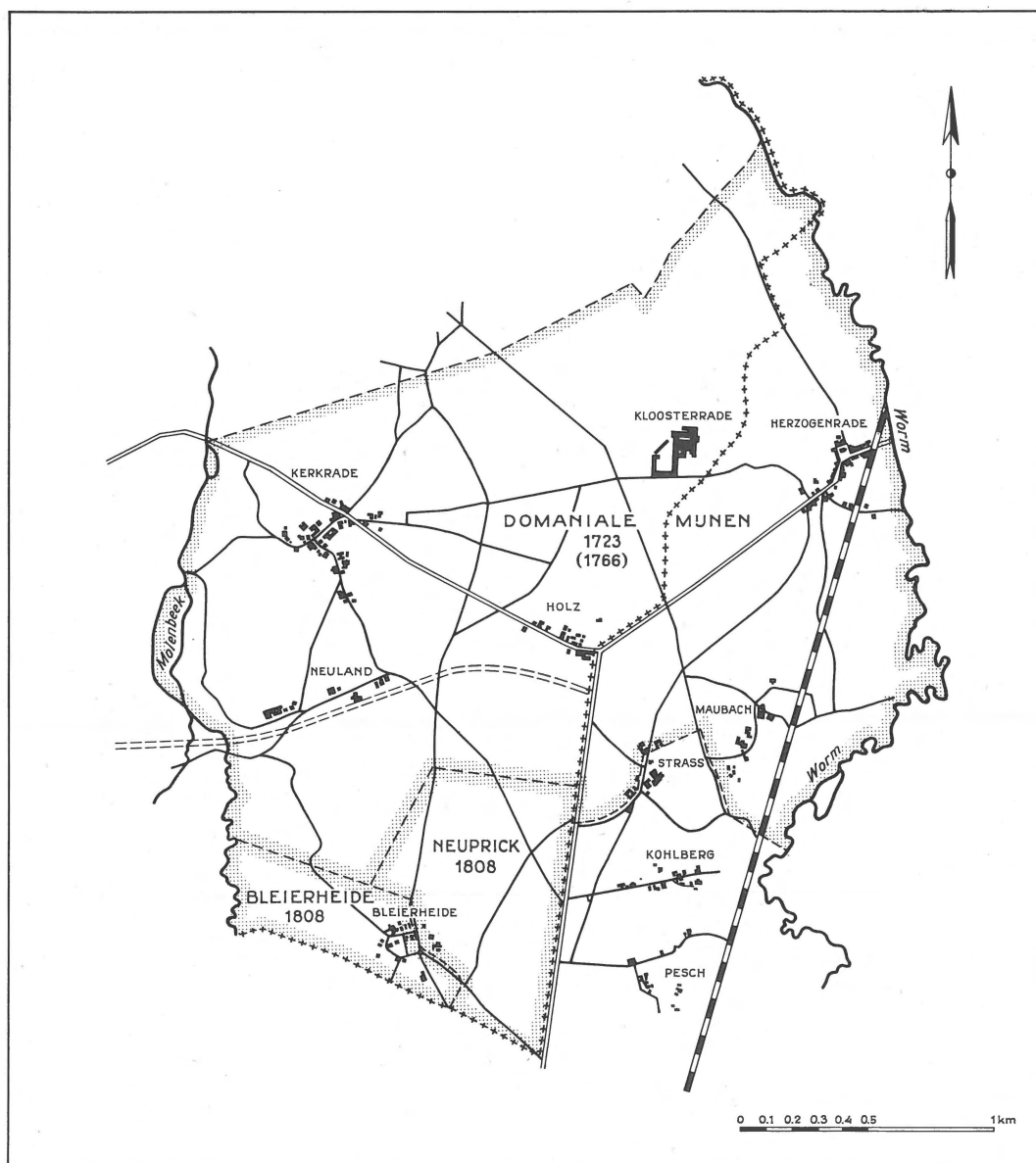
Op de grote invloed van de afzet in Noord-Nederland en als gevolg daarvan een vroege ontplooiing van

het Luikse Steenkoolbekken en de industrie in het Prinsbisdom Luik, hebben prof. Sneller en prof. Thurlings uitvoerig de aandacht gevestigd: Als Freiherr vom Stein op het einde van de 18e eeuw de steenkoolontginning langs de "Ruhr" tot ontwikkeling tracht te brengen, zoekt hij een opening op de Hollandse markt. Hij maakte de Ruhr bevaarbaar om zo via de Rijn zijn steenkoolproducten daar af te zetten. Toen in 1806 de voormalige Rolducse monnik Ernst rapport uitbracht aan de prefect van het departement "de la Meuse inférieure", schreef hij onder meer speciaal over de situatie van de steenkolenmijnbouw in het "Wormdal", dat zonder goede afvoerwegen de steenkoolindustrie zich niet kon ontplooiën en hij suggereerde: "C'est dommage que la Roer ne puisse être rendue navigable alors il ne serait peut être pas très difficile de pratiquer dans le bassin du ruisseau Worm qui s'y jette un canal de communication. Par ce moyen les houilles du Canton de Rolduc et même celles des communes de Kohlscheid et de Bardenberg du Dépt. de la Roer, pourraient être rendues à peu de frais à Ruremonde". Ook toen reeds de problematiek van de kanaalverbindingen om via betere afvoerwegen de concurrentiepositie te verbeteren.

DE FRANSE TIJD

De Franse Tijd, van 1794 tot 1815 (Dépt. de la Meuse inférieure) heeft niet bijgedragen tot een actieve ontplooiing van de mijnindustrie in Zuid-Limburg. Wel werd de mijnbouw in het Wormbekken, toen het beheer van het militair gezag overging in handen van het burgerlijk bestuur, gesaneerd door het aantrekken van Franse deskundigen. De op 19 juli 1795 door de Franse staat in beslag genomen mijnen waren onder het militair gezag onoordeelkundig beheerd en door roofbouw aan de rand van de ondergang gebracht. Onder het burgerlijk gezag werden de Rolducse mijnen wederom in dragelijke staat gebracht. De inspiratie van Napoleon, die een groot bevorderaar van de mijnbouw-activiteiten was, is hieraan ongetwijfeld niet vreemd geweest. Zijn mijnwet van 1 mei 1810, in ons land en op een deel van het vasteland in feite nog van kracht (alleen tijdelijk buiten werking gesteld) was geheel ingesteld op de bevordering van mijnbouw-activiteiten.

Het einde van de Franse tijd en het begin van het Koninkrijk der Nederlanden, startte in Zuid-Limburg

Situatiekaart van de steenkoolontginningsterreinen in 1848.

Situation of coal exploitation sites in 1848.

met één mijn in bedrijf: de Domaniale Mijn, welke eigendom van de Staat was, en een tweetal aan particulieren verleende concessies, daterend uit 1808 en verleend op grond van de Franse Mijnwet van 1791: Prickoul ook wel genaamd Neu-prick (58 ha) en Bleijerheide (27 ha). Op grond van art. 51 van de Wet van 1810 waren de concessievoorwaarden aan deze wet aangepast. Op Prickoul had gedurende de Franse Tijd een bescheiden ontginning plaatsgevonden. Alleen de Domaniale Mijn, eigendom van het staatsdomein, was in bedrijf, terwijl het beheer door Koning Willem I werd opgedragen aan het door hem in het leven geroepen "Amortisatie Syndicaat". Dit was een instelling onder koninklijk beheer, losstaand van enige controle en bedoeld als instelling ter sanering van de berooide staatskas.

DE PERIODE TOT DE BELGISCHE OPSTAND

In de Nederlanden nam van 1815 tot 1830 (Belgische opstand) de mijnbouw een belangrijke plaats in, met name in de Zuidelijke Nederlanden, in het bijzonder in dat deel, dat tot aan de Franse Tijd een eigen bestaan had geleid: het Prins bisdom Luik. Dit had daarom zoveel betekenis, omdat vanuit het Luikse de in de tweede helft van de 18e eeuw in Engeland ingezette industriële revolutie zijn opmars begon op het continent. De vruchtbare samenwerking van de Koning Koopman Willem I met John Cockerill was de impuls voor de industriële ontwikkeling, vooral van de metaalnijverheid. De oprichting van de industriebank "Société Générale" legde de basis voor de financiering. Voordat evenwel deze ontwikkeling zich ook kon ontplooiën buiten de provincies van de Zuidelijke Nederlanden, brak in 1830 de Belgische opstand uit met de scheiding in een Zuidelijk deel: België, dat industrieel ingesteld was en een Noordelijk deel: Nederland, dat zich op handel en scheepvaart toellegde. De provincie Limburg werd in tweeën gedeeld: het deel oostelijk van de Maas gelegen werd, zij het dan ook tegen de zin van het overgrote deel van zijn inwoners, bij Nederland ingedeeld en zo kwamen de Domaniale Mijn en de beide particuliere concessies bij het op handel ingestelde Nederland en zat men met de erfenis in de vorm van dit staatsbedrijf nogal omhoog. Dit knelde temeer, omdat in de periode van de Belgische opstand deze mijn een zekere bloei-periode doormaakte nadat zij in oktober 1830 op

initiatief van burgemeester Lintjens van Heerlen en met instemming van de beheerder, de Belg Pairon, ten behoeve van de nieuwe Belgische regering te Brussel was bezet en in beslag genomen. Door stagnatie van het scheepvaartverkeer op de Zuid-Willemsvaart ontstond een kolenschaarste en liepen de kolenprijzen op, zodat behoorlijke winsten werden geboekt.

NA DE SCHEIDING

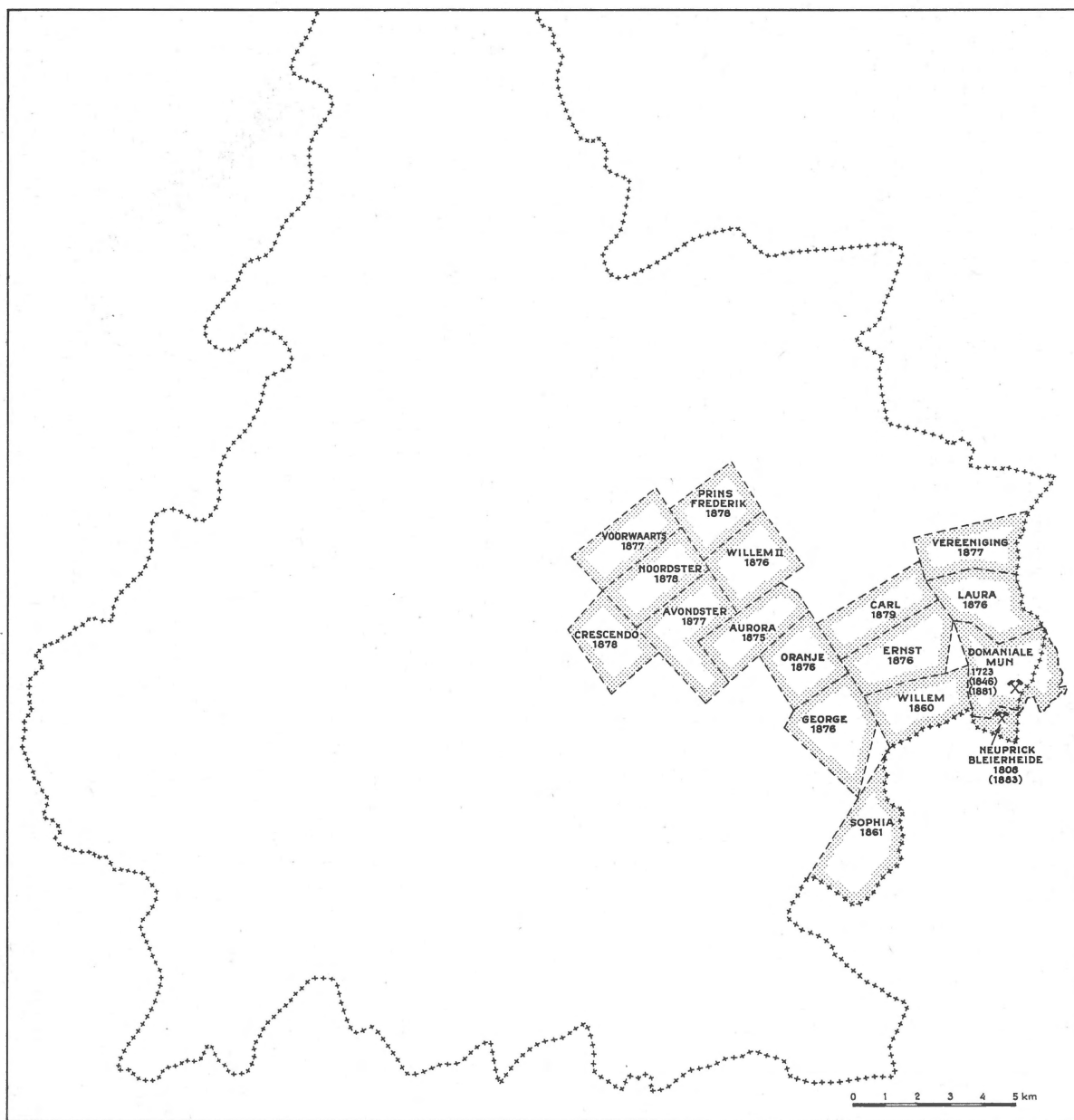
In 1839 kwam de mijn weer onder beheer van de Nederlandse Staat en liepen de overschotten sterk terug. Mede door de afscheiding was de kans verkeken dat Zuid-Limburg meegezogen zou worden in de industriële ontwikkeling van de Zuiderburen. Een reële kans is mogelijk toen verloren gegaan, omdat de gangmakers van de industriële ontwikkeling te Luik, "de Cockerills", in 1837 een bod deden op de Domaniale Mijn en een deel van de ontginningsrechten van de "Neuprick" hadden. Zij waren Nederland welgezind en steunden tijdens de Belgische opstand Koning Willem I.

De regering wilde van de exploitatie van de Domaniale Mijn af. Die kans werd geboden, toen door het parlement het wetsontwerp tot aanleg van een spoorwegverbinding van Maastricht naar de Duitse grens, een initiatief van Koning Willem II, werd afgewezen bij de schriftelijke behandeling en daarna door de regering in juni 1842 ingetrokken. Het regeringsinitiatief tot aanleg van een spoorwegverbinding van Maastricht over Valkenburg naar Aken werd gerealiseerd door het particulier initiatief, gegroepeerd in de "Aken-Maastrichtse Spoorwegmaatschappij", die van de Nederlandse staat concessie verkreeg voor aanleg van deze spoorlijn met een zijtak

Legenda

+++++	Rijksgrens
	Grens terrein gereserveerd voor de Staatsmijnen
	Concessiegrens der mijnen
	Grens uitbreidingen reservering voor staats-exploitatie
	Grens concessie-uitbreidingen
1877	Jaar van verlening der concessies
1912	Jaar van reservering voor staats-exploitatie
	Mijnenschap

(Legenda behorende bij de situatiekaarten)

Situatiekaart van de verleende steenkoolconcessies in Zuid-Limburg 1883.
Concession map South Limburg 1883.

naar de Domaniale Mijn, terwijl bij wet aan dezelfde maatschappij de ontginningsrechten van deze mijn voor de duur van 99 jaren werden verpacht. Deze wet werd in juni 1845 van kracht.

De pacht prijs werd in artikel 2 als volgt vastgesteld: De concessionarissen keren aan 's Rijks schatkist uit de zuivere opbrengst voor zover zij meer dan

f 60.000 bedraagt tot een maximum van f 5.000 en de helft van de zuivere opbrengst boven de f 65.000. In een nadere overeenkomst werd de maximum productie vastgelegd van 45 miljoen Nederlandse pond steenkool en de maximum verkoopprijzen werden vastgesteld op:

— grove steenkool	f 1,25 per 100 Ned. pond
— gruiskool	f 0,60 per 100 Ned. pond
— belegen goed gruis zonder stukken ver- mengd	f 0,30 per 100 Ned. pond

In latere jaren is deze overeenkomst herhaaldelijk gewijzigd, maar de pachtovereenkomst heeft geduurd tot de overname van de staat in 1967, waarop in 1970 de stopzetting is gevolgd.

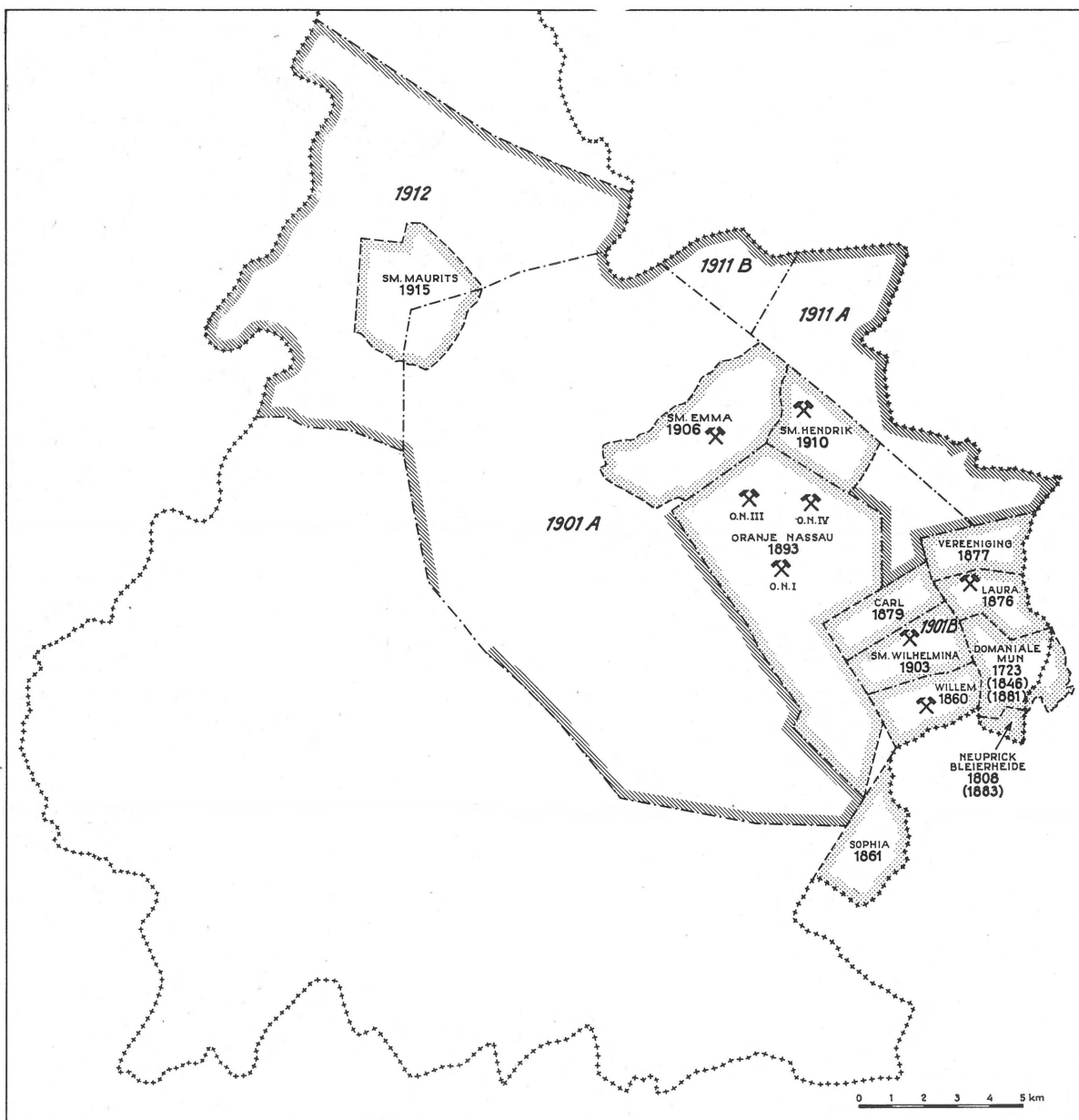
De twee particuliere concessies Prickoul en Bleijerheide kwamen in 1852 in regelde ontginning toen de concessierechten werden overgenomen door steenkoolexploitanten uit het nabijgelegen Akense steenkoolbekken. Onder de naam "Pannesheider Bergwerksvereniging" werd dit veld in ontginning gebracht. De productieschacht lag te Bleijerheide; de ventilatie kon worden aangesloten op een der schachten van de mijn "Neu Voccart" op Duits gebied gelegen, nadat de ministers van financiën van Pruisen en Nederland overeenstemming hadden bereikt over een doelmatige afsluiting van de ondergrondse verbindingen om smokkelhandel te voorkomen. Als onderdeel van "Vereinigungsgesellschaft für Steinkohlenbergbau", later opgegaan in de "Eschweiler Bergwerksverein", is de "Neuprick" tot 1904 in ontginning gebleven, totdat in dat jaar moeilijkheden met de bemaling tot sluiting noopten. Een overname van de concessie door de Domaniale Mijnmaatschappij na de tweede wereldoorlog heeft, voor zover mij bekend, niet meer geleid tot ontginning van de nog aanwezige voorraden.

DE PERIODE VAN 1850 TOT DE EEUWWISSELING

De vijftiger jaren van de vorige eeuw gaven om allerlei redenen (industriële vooruitgang, spoorwegaanleg etc.) een stijgend kolenvverbruik te zien en stijgende verkoopprijzen. Dit kwam tot gelding in de financiële resultaten van de Domaniale Mijn en van de mijn Neuprick. Het gaf tevens een prikkel aan ondernemende lieden om te gaan exploreren teneinde mijnconcessies te verwerven. De belangrijkste en de enige die resultaat heeft geboekt was de "Bergwerksvereniging voor Nederland". De leiding van deze onderneming had in het eerste begin kolonel P. van Swieten, een broer van de meer bekende Van Swieten, die in het midden van de vorige eeuw een

belangrijke rol heeft gespeeld in het voormalige Nederlands-Indië. Aanvankelijk exploreerden zij in zuidelijk Zuid-Limburg om de voortzetting te vinden van de zink- en loodgangen van Moresnet en zij veronderstelden daar ook de voortzetting te vinden van de steenkoollagen die in Kerkrade ontgonnen werden. Toen hierbij geen resultaten werden geboekt, werden de onderzoeken verplaatst in richting Kerkrade, waarbij in boringen steenkool werd aangetoond. Hieruit resulteerde een tweetal concessie-aanvragen, die verleend werden voor het veld Willem (488 ha) in 1860 en voor het veld Sophia (648 ha) in 1861. Dit waren de eerste 2 concessies, die na de Franse tijd verleend werden, en zij vormden zo de eerste aanzet van de latere ontplooiing van de Limburgse kolenindustrie. De Bergwerksvereniging bracht kapitaal bijeen om de concessie Willem te ontsluiten. Met ingang van 1862 werd gepoogd schachten aan te leggen. Door geldgebrek, onvoldoende technische kennis en een weinig geperfectioneerde methode van schachtbouw werd echter geen resultaat bereikt. Na 36 jaar worstelen werden bij de oprichting op 12 oktober 1898 de mijnvelden Willem en Sophia ingebracht in de "Société Anonyme des Charbonnages Willem-Sophia" te Brussel. Met meer kapitaal, betere kennis van zaken en toepassing van een modern schachtbouwsysteem (bevriezingsmethode) bereikte deze Belgische onderneming spoedig resultaat. In 1902 kwam de eerste steenkool op de mijn Willem-Sophia tot ontginning en was de eerste door een Nederlandse regering verleende steenkoolconcessie tot ontsluiting gebracht.

De steenkoolvondsten van de Nederlandse Bergwerksvereniging gaven niet direct aanleiding tot een verdere verkenning van het Zuidlimburgse steenkoolbekken. De ontwikkeling ging verder. De Belgische geologen G. Lambert en A. Dumont vestigden de aandacht op de waarschijnlijkheid, dat het Zuidlimburgse steenkoolbekken zich in noordwestelijke richting moest voortzetten, mogelijk tot over de grens tot in de Belgische Kempen. Daarnaast deden een stormachtige ontwikkeling van het industriële leven, de uitbouw van de spoorwegnetten, de ontwikkeling van de ijzer- en staalindustrie, de omschakeling van het scheepvaartverkeer op stoomaandrijving e.d. de vraag naar steenkool steeds toenemen. Duitsland, waar na 1871 het koninkrijk Pruisen de hegemonie had veroverd door het keizerschap te verwerven, nam de fakkel van België over en werd op het continent het toonaangevende industrieland. Tussen 1870 en

Situatiekaart van de verleende steenkoolconcessies in Zuid-Limburg 1915.
Concession map South Limburg 1915.

1880 vond als gevolg van deze ontwikkeling een intensieve exploratie-activiteit plaats. Een groot aantal boringen werd uitgevoerd, wat uiteindelijk leidde tot een aantal concessie-aanvragen, waarvan er 13 verleend werden.

Met de twee velden Willem en Sophia waren in 1880 in totaal 15 concessies toegekend met daarnaast twee mijnbedrijven te Kerkrade in bedrijf, nl. de

Domaniale Mijn en de Neuprick. Verder kwam men echter niet. Geen van de nieuwe concessies werd ontsloten. Door overproductie trad in de tachtiger jaren een scherpe kolencrisis op. De interesse voor de aanleg van steenkoolmijnen was tot het nulpunt gedaald, waardoor op de kapitaalmarkt geen geld te verkrijgen was. Daarbij deed zich dan voor oostelijk Zuid-Limburg nog het feit voor, dat het niet over een

spoorwegverbinding beschikte en de regering in Den Haag ook geen aanstalten maakte om dit gebied uit zijn isolement te verlossen. De concessie-aanvragers konden veelal niet aan hun financiële verplichtingen voldoen totdat, na herhaaldelijk uitstel, deze concessies, behalve Carl en Laura en Vereniging, in 1891 en 1892 werden ingetrokken en vervallen verklaard.

In deze zelfde periode vestigde zich in 1887 te Heerlen de heer Henri L.C.H. Sarolea, van geboorte Maastrichtenaar maar door familierelaties met Heerlen goed bekend. Hij was werkzaam geweest in Nederlands Indië bij de aanleg van spoorwegen onder leiding van J.L. Cluysenaer, die in zijn tijd een groot Nederlands ingenieur was op het gebied van spoorwegbouw en exploitatie. Het verbaasde in Heerlen dan ook niemand, dat hij tijdens zijn verlofperiodes zich bezig hield met plannen tot ontsluiting van de zuidoostelijke hoek van Zuid-Limburg. Aanvankelijk gingen zijn gedachten uit naar een tramverbinding in de richting van de Locht. Toen hij zich metterwoon in Heerlen vestigde, ontwierp hij een plan voor een spoorwegverbinding van Sittard over Heerlen met een aansluiting op het Duitse spoorweginet te Herzogenrath. In 1889 werd aan Sarolea een concessie verleend voor de aanleg van een lokale spoorlijn van Sittard naar Herzogenrath onder de naam "Ned. Zuider Spoorwegmaatschappij". In 1893 werd met de aanleg begonnen; in 1896 kon die spoorlijnverbinding in bedrijf worden genomen. Zuidoostelijk Zuid-Limburg was hierdoor uit zijn isolement verlost en nu vormde het vervoersprobleem geen hinderpaal meer om tot ontsluiting van de steenkoolconcessies te geraken.

Een niet minder belangrijk punt was, dat door dit initiatief Sarolea in contact kwam met de Akense industriëlen en mijnexploitanten Carl en Friedrich Honigmann. Uit hun gezamenlijk initiatief werd een plan geboren om in Heerlen en omgeving één of meer mijnzetsels aan te leggen. Na een geslaagde verkenningsboring werd concessie aangevraagd in het gebied, dat door het vervallen van de vroegere mijnconcessies was vrijgekomen. Onder de naam "Oranje-Nassau" werd deze in 1893 verleend ter grootte van 3392,5 ha. Door aankoop werd nog de concessie Carl (later O.N. II) verworven, ter grootte van 449 ha. Een poging tot verwerving van de concessie "Ernst", het veld van de latere Staatsmijn Wilhelmina, mislukte. In latere jaren is het O.N.-veld nog enigszins uitgebreid door toevoeging van een hoek van het Staatsmijnenveld.

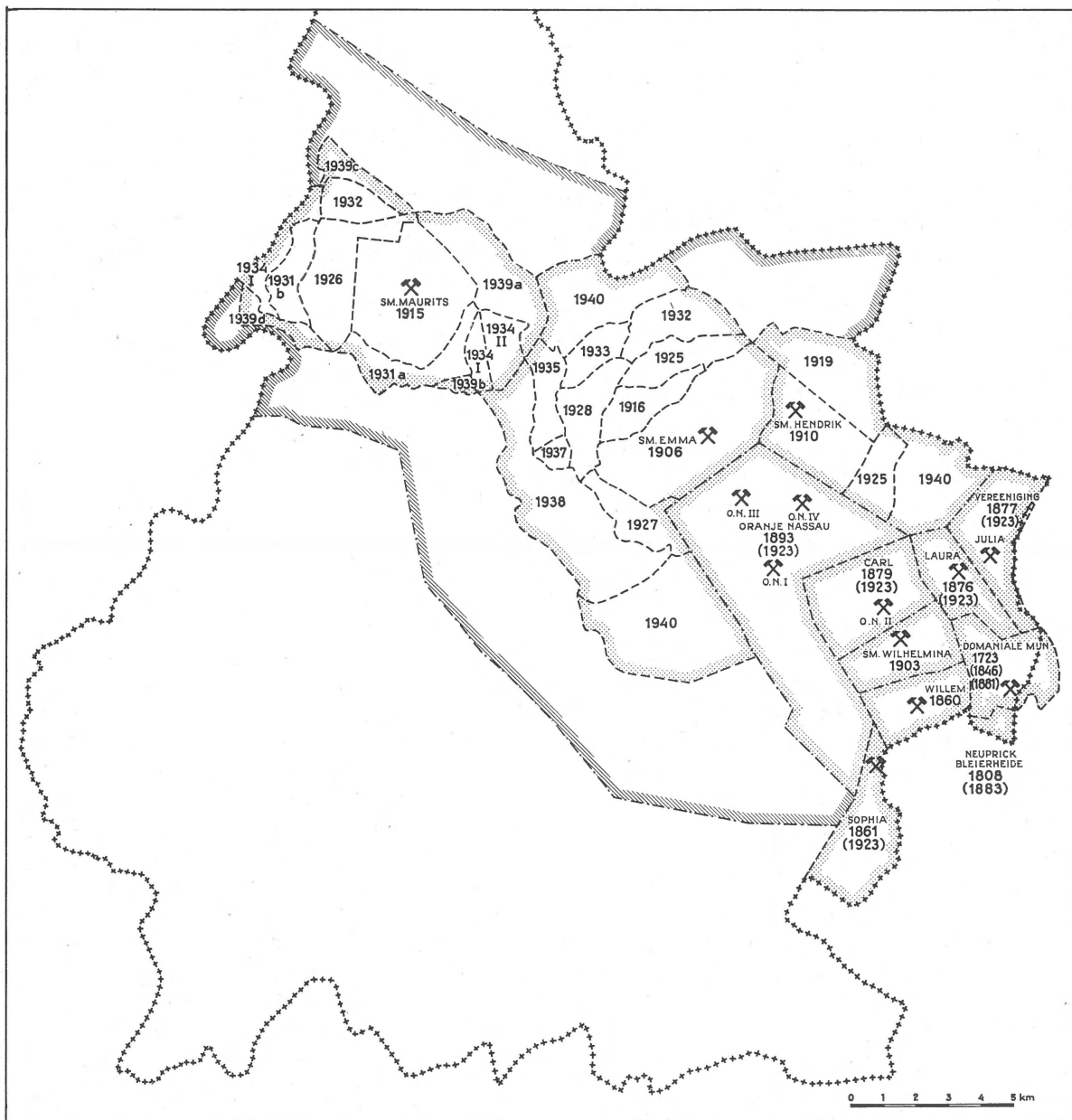
Toen de concessie eenmaal verleend was, werd niet

getalmd met de aanleg van de eerste schachten. Er werden terreinen aangekocht te Heerlen, vlak bij de kom van Heerlen, de z.g. 6 wegen, de plaats waar zich nu nog de schachten I en II van de O.N. bevinden. Voortwerkend op een ervaring van zijn vader, ontwikkelde Friedrich Honigmann het naar hem genoemde schachtbouwprocédé en paste dit voor het eerst toe bij de aanleg van de eerste twee schachten van de O.N.I. Met dit later door de "de Vooy's'en" geperfectioneerde systeem was nog geen ervaring opgedaan. Het had met talrijke kinderziekten te kampen. Het was een heroïsche strijd met de elementen, spannend genoeg om in details te treden. Dit zou evenwel te ver voeren in het bestek van dit artikel. In 1893 gestart, was men uiteindelijk in 1899, dus vlak voor het begin van de 20e eeuw, zover dat de mijn O.N.I. in bedrijf kon worden genomen en de eerste kolen uit het nieuwe veld aan de dag werden gebracht.

Het initiatief van Sarolea en de gebroeders Honigmann was het startpunt van de moderne Limburgse kolenindustrie. Van deze drie pioniers beleefde alleen Friedrich Honigmann de ontplooiing van de mijnindustrie in Zuid-Limburg; Henri Salorea overleed in 1900, Carl Honigmann in begin 1903.

Intussen werd de situatie gunstig genoeg beoordeeld om een tweede mijnzetel aan te leggen in het veld Carl te Schaesberg: de mijn O.N.II. In 1898 werd met het schachtafdiepen door middel van de Honigmannmethode begonnen. Ook hier had men met tegenslagen te kampen. Eerst in 1906 kon deze zetel in regelmatige produktie worden genomen. Reeds 2 jaar later veranderde het totale beeld van de Oranje-Nassau Mijnen, toen in 1908 het bezit van de familie Honigmann werd overgedaan aan de huidige eigenaren, het huis De Wendel in Lotharingen, staalfabrikanten en mijnexploitanten met grote ervaring. Zij begonnen met een reorganisatie en het opzetten van plannen om het noordveld van de Oranje-Nassau te ontsluiten. Nog vóór het uitbreken van de eerste wereldoorlog werd begonnen met de aanleg van twee schachten, een productieschacht (mijn O.N.III) te Heerlerheide en een ventilatieschacht bij de Heksenberg, later als de mijn O.N. IV ontgonnen. De overname door dit kapitaalkrachtige concern heeft het Oranje-Nassau-complex tot grote ontplooiing gebracht.

Twee niet vervallen concessies kregen intussen ook aandacht: de concessies Laura en Vereniging. De concessie Laura werd met de concessie Vereniging in

Situatiekaart van de verleende steenkoolconcessies in Zuid-Limburg 1940.
Concession map South Limburg 1940.

één onderneming ondergebracht: de “Société des charbonnages réunis Laura et Vereeniging” te Brussel bij akte van overdracht in oktober 1899. In mei 1900 waren de ontwerpen voor de aanleg van schachten in het Lauraveld ingediend. In de tweede helft van 1900 waren de boorgaten gereed om de eerste schacht door middel van de bevriesmethode af te diepen. In 1902 volgde de tweede schacht. Het afdiepen in het dek-

terrein verliep redelijk goed. Eenmaal in het carboon aangeland, traden grote moeilijkheden op. In oktober 1905 werd de mijn Laura door een grote waterdoorbraak getroffen (ca. 12 m³/min) als gevolg waarvan de mijn overstroomd werd en de ondergrondse werkzaamheden stil kwamen te liggen. Ook in later jaren zijn de Laura en ook de Julia nog enkele malen door waterdoorbraken geteisterd, echter met minder

catastrofale gevolgen dan in 1905. Door opvulling en afsluiting van het onderste gedeelte van de transport-schacht, waar de waterdoorbraak had plaatsgevonden, kon de watertoevloed beteugeld en de mijn wederom drooggemalen worden. Begin 1907 was de mijn Laura weer geheel in bedrijf en leverde dat jaar de eerste kolen af. Het veld Vereeniging werd na de eerste wereldoorlog ontsloten onder de naam Julia.

HET BEGIN VAN DE 20STE EEUW TOT DE EERSTE WERELDOORLOG

Intussen had zich een andere ontwikkeling voorgedaan. Meer of minder verontrust door de buitenlandse invloed in de Limburgse mijnindustrie en onder invloed van debatten in het parlement, waarin de Limburgse afgevaardigde dr. Nolens een groot aandeel nam, besloot het liberale kabinet Pierson bij Koninklijk Besluit van 17 april 1899 een staatscommissie in het leven te roepen om een advies uit te brengen over de volgende 4 vragen:

- I Welk het in Limburg beschikbare steenkolenterrein is, dat nog niet geconcedeerd is.
- II Of een deel van dit terrein van staatswege behoort te worden ontgonnen.
- III Welk gedeelte daarvoor zou zijn aan te wijzen.
- IV Hoe het overblijvende steenkolenterrein zou moeten worden verdeeld ter ontginning door particulieren.

Niet uitgesproken maar duidelijk bedoeld was de actie om vreemde, vooral Pruisische invloeden te weren. Het imperialistische streven van Pruisen naar het westen werd niet ten onrechte gevreesd. Al had dit bij de vrede van Wenen zijn bruggehoofd over de Maas in Opper-Gelder verloren en was de grens getrokken op "een kanonschot afstand" van de Maas, men bleef in het Deutschlandlied zingen "von der Maas bis an der Memel". Had Duitsland de eerste wereldoorlog gewonnen — dat is later wel gebleken — dan had men ongetwijfeld een deel dezer ambities bevredigd. De Staatscommissie onder voorzitterschap van Van Hasselt werkte snel en bracht reeds in augustus 1900 rapport uit. De conclusies van de Staatscommissie kwamen op het volgende neer:

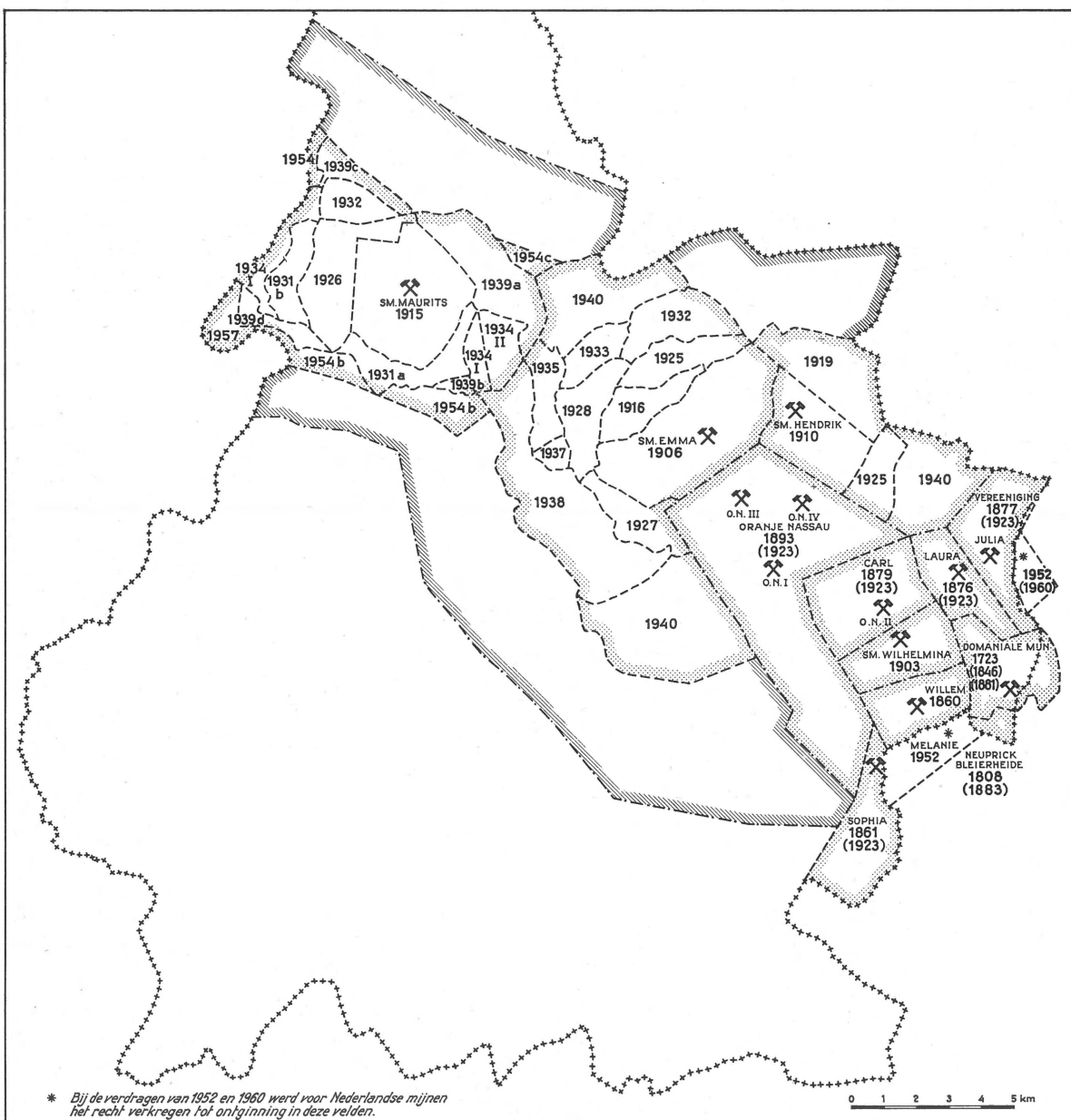
Het in Limburg beschikbare steenkoolterrein wordt geschat op een oppervlakte van 14.500 ha. Het is wenselijk hiervan een deel ter grootte van

ca. 4515 ha van staatswege te ontginnen. Het overblijvende deel, ca. 10.000 ha, zou aan particulieren in concessie worden gegeven in de vorm van een aantal kleinere velden. Over het concessieveld Ernst wordt gezegd dit tot nader order te reserveren voor uitbreiding van het veld van de Domaniale Mijn. De Staatscommissie geeft nog in overweging na afloop van het pachtcontract met de Aken-Maastrichtse Spoorwegmaatschappij dit contract niet te verlengen en de Domaniale Mijn alsdan in het staatsbedrijf op te nemen. Indien dit beginsel aanvaard werd, kon in afwachting van de samenvoeging het mijnveld Ernst reeds in ontginning worden gebracht.

De voortvarende minister van Waterstaat, ir. C. Lely, waaronder het mijnwezen ressorteerde, diende op 24 januari 1901 een ontwerpwet in bij de Staten Generaal omtrent de exploitatie van staatswege van steenkoolmijnen in Limburg. Met vrijwel algemene stemmen werd de wet goedgekeurd; alleen in de Eerste Kamer stemden 5 leden tegen de wet.

In afwijking van het advies van de Staatscommissie werd het gehele beschikbare terrein voor staatsexploitatie gereserveerd. Sociale en economische motieven werden hierbij gehanteerd, maar op de achtergrond speelde toch wel het politieke motief dat volgens mondelinge uitlatingen van Lely Zuid-Limburg "geen tweede Johannesburg" moest worden. De wet werd op 24 juni 1901 reeds in het Staatsblad afgekondigd. In de memorie van toelichting werd onder meer gesteld, dat het voordeel van op vaderlandse bodem een waardevolle bron van arbeidsvermogen te bezitten, geheel of gedeeltelijk verloren zou gaan, indien deze in handen kwam van particulieren, zelfs als dit landgenoten zouden zijn. Door de loop der dingen is deze doelstelling achterhaald nu binnen enige jaren het kolenbedrijf van de N.V. Nederlandse Staatsmijnen wordt stil gelegd. Achtereenvolgens werden bij Koninklijk Besluit van 1903 het veld Wilhelmina en in 1906 het veld Emma, in 1910 het veld Hendrik en in 1915 het veld Maurits aangewezen. De eerste drie velden lagen in het door de kaart van de Staatscommissie als niet-geconcedeerd veld aangegeven gebied.

Voor wat betreft het mijnveld Maurits, dit werd gesitueerd op het gebied van de z.g. Maasvelden. Na afkondiging van de wet van 1901 bleef ten noorden van het gereserveerde mijnveld een vrij gebied over; de voortzetting van het Limburgse steenkoolbekken in

Situatiekaart van de verleende steenkoolconcessies in Zuid-Limburg 1960.
Concession map South Limburg 1960.

de richting van de Kempen. Exploratieboringen in dit terrein toonden steenkool aan en gaven aanleiding tot een zestal concessie-aanvragen. Bij wet van 23 september 1912 werd dit gebied aan het Staatsmijn-terrein toegevoegd en de vinderechten van de concessie-aanvragers afgekocht. In 1920 werd nog een terrein bij Vlodrop aangewezen als staatsmijnveld. Dit werd echter eerst in 1952 als Staatsmijn Beatrix aan-

gewezen doch, na met goed resultaat de schachten aan-gelegd te hebben, niet in ontginning genomen van-wege de grote structurele wijzigingen in de grond-stoffenenergiemarkt.

Na afkondiging van de wet startte het staatsmijn-bedrijf onder leiding van H.J.E. Wenckebach, de man die later ook een overwegend aandeel zou krijgen in de stichting van het Hoogovenbedrijf in IJmuiden. Na

een voorlopige studie werd besloten de eerste mijn aan te leggen in het vroegere concessiegebied Ernst, de latere staatsmijn Wilhelmina. De tweede mijn zou worden aangelegd in het mijnveld ten noord-westen van de concessie Oranje-Nassau, ter ontsluiting van de vlam- en vetkolen. Dit laatste veld moest nog beter verkend worden, alvorens met de ontsluiting te beginnen. In 1903 werd in het Wilhelminaveld begonnen met het aanleggen van twee schachten door middel van de bevriesmethode. Het werk verliep voorspoedig, zodat in 1906 de eerste steenkolen gewonnen werden. In 1908 werd met de aanleg van de tweede staatsmijn, de Emma, gestart. Ook hier verliepen de werkzaamheden, behoudens een zwaar ongeval in een der schachten, regelmatig. Op 1 januari 1914 kwam deze mijnzettel in regelmatige produktie. In 1911 werd met de aanleg van de derde staatsmijn begonnen, de Hendrik te Brunssum.

Intussen had in 1907 een nogal deining veroorzakende wijziging in de leiding van de Staatsmijnen plaatsgevonden. Wenckebach legde zijn ambt neer om een positie in Nederlands-Indië te aanvaarden. Hij werd opgevolgd door een driehoofdige directie, bestaande uit dr. W.F.J. Frowein, ir. J.C. Bunge en ir. R. de Kat. Staten Generaal en Mijnraad hadden veel kritiek op deze benoeming. Niettemin werd deze, ook zakelijk gezien verdedigbare benoeming, gehandhaafd. Een andere grote wijziging bij de Staatsmijnen voltrok zich in 1913. Bij Koninklijk Besluit werd afgestapt van de status van rijksambtenaar voor het personeel in dienst van dit bedrijf. Eveneens werd in dat jaar een instructie vastgesteld voor de directie waarin bepaald werd dat deze "heeft zorg te dragen het beheer van het Staatsmijnbedrijf te voeren zoveel mogelijk in overeenstemming met de gestie van particulier groot-bedrijf".

De periode 1900-1914 (uitbreken van de eerste wereldoorlog) kan als de "gründer"-periode van de Limburgse mijnindustrie worden beschouwd. Zonder veel ervaring moest zij haar eigen weg zoeken. De problemen waren van allerlei aard en zeer gevarieerd. Wij stippen er hier slechts enkele aan: inrichting, opbouw en organisatie van de sociale voorzieningen (ongeval-, ziekte- en pensioenverzekering), veiligheids-toezicht (mijnreglement 1906), arbeidsvoorziening (in belangrijke mate uit het buitenland wat door het vrije personenverkeer mogelijk was), huisvesting (het probleem overheidszorg of bedrijfszorg), onderwijs (speciaal technisch onderwijs om paal en perk te stellen aan het beroep op buitenlandse krachten),

ontwikkeling van de vakorganisaties, verbetering van de afvoerwegen e.d.

Een belangrijk probleem was de kolenafzet. Hierbij kwam tot gelding wat wij reeds aan het begin memoreerden: Nederland was een handelsmarkt met het streven de kolen zo goedkoop mogelijk te verwerven. Steun voor een jonge industrie was er niet bij. Integendeel, Nederland was een concurrentiemarkt waar Duitsland, België en Groot Brittannië hun overschotten afzetten. Antraciet moest uit België of Wales komen, industriekool van de Ruhr of van Groot-Britannië. Het Duitse kolensyndicaat had een machtige bondgenoot in hun vertegenwoordiger, de Steenkolen Handelsvereniging. In 1910 leidde dit tot een regelrechte oorlog waarbij de S.H.V. door middel van boycot-maatregelen de Nederlandse steenkool van de markt probeerde te drukken. Een belangrijk deel van de Nederlandse kolen moest dan ook in het buitenland worden afgezet. In 1913, het laatste normale jaar, werd 64% van de afzet in het buitenland geplaatst.

DE EERSTE WERELDOORLOG

Het uitbreken van de eerste wereldoorlog in augustus 1914 leidde op velerlei terrein nieuwe wijzigingen in. Toen de oorlogssituatie ons land overviel waren er 7 mijnen in exploitatie: Domaniale Mijn, Willem-Sophia, O.N.I., O.N. II, Laura, Wilhelmina en Emma met een productie die de 2 miljoen ton benaderde, en twee mijnen in aanleg, nl. de Hendrik en de O.N. III. Pogingen om in de mijnstreek een zware industrie te vestigen, waarvoor onder meer de voorzitter van de Kamer van Koophandel van Maastricht een initiatief ontpleoid had, waren op niets uitgelopen. In technisch opzicht was er een aarzelend begin van mechanisering van de koolwinning. Perslucht aandrijving werd ingevoerd in de ondergrondse bedrijven waardoor het gebruik van boorhamers en afbouwhamers mogelijk werd. Het schudgootvervoer deed zijn intrede; benzine- en perslucht locomotieven namen een deel van de paardentraction over.

De eerste wereldoorlog vormde in menig opzicht het keerpunt. Verwachtte men in het begin nog, dat tegen kerstmis 1914 de oorlog wel beëindigd zou zijn, toen echter het oorlogsfront in het westen verstarde en de wereldbrand zich tot buiten Europa uitbreidde, openbaarden zich ook de gevolgen op velerlei terrein voor het neutrale, maar geïsoleerde Nederland. Een

der belangrijkste gevolgen was dat de brandstoftoevoer uit het buitenland stokte. Ons land viel voor een belangrijk deel terug op zijn eigen bronnen. De voordien niet geapprecieerde Limburgse kolen werden opeens zwart goud. Zoals ook in later jaren nog zou blijken, deed men geen vergeefs beroep op de Limburgse mijnen. Op het einde van de oorlog constateerde de Hoofdingenieur der Mijnen in het jaarverslag over 1918: "Zelfs is deze productie over 1918 zodanig gestegen, dat met inbegrip van de productie van de bruinkoolmijnen en van de turfonginningen, gevoegd bij een zeer klein kwantum ingevoerde buitenlandse kolen, zij de Nederlandse industrie op de been heeft kunnen houden". Bijzondere maatregelen waren hiervoor nodig geweest. Het gebrek aan geschikte arbeidskrachten als gevolg van de mobilisatie en het wegvloeiën van Duitsers en Oostenrijkers kon opgevangen worden door uitgeweken Belgische arbeiders, door tewerkstelling van geïnterneerde, geschoolde Belgische mijnwerkers, in later jaren aangevuld met Duitse deserteurs en uit het Ruhrgebied repatriërende Nederlandse mijnwerkers. Zeer moeilijk was de materiaalvoorziening, onder meer van ophaalkabels en springstoffen. In sommige gevallen moest door ruilhandel met voedingsmiddelen het benodigde materiaal worden verkregen.

Het einde van de oorlog mondde uit in een revolutionair tijdperk dat ook de mijnstreek niet onberoerd liet. In 1917 brak een grote staking uit om aan bepaalde eisen op het gebied van loon- en arbeidsvoorwaarden en levensmiddelenvoorziening kracht bij te zetten. Doordat de christelijke mijnwerkersbond niet mee deed, verliep de staking, maar had wel tot gevolg dat een aantal nieuwe maatregelen genomen of voorbereid werden. Zo werd onder meer overgegaan tot het aanstellen van arbeidscontroleurs (november 1917), het in het leven roepen van de contactcommissie, de voorloper van de M.I.R. (augustus 1917), het instellen van de Staatscommissie Nolens (april 1916) om te komen tot een stichting van een centraal mijnwerkersfonds (16 december 1918) etc.

DE JAREN NA DE EERSTE WERELDOORLOG

Het einde van de eerste wereldoorlog gaf het Nederlandse mijnbedrijf een korte periode om weer op adem te komen na de inspanningen van de laatste oorlogsjaren om ons land uit de brandstofnood te redden. De produktie viel aanvankelijk wat terug, de

invoer uit het buitenland werd hervat. De aanvankelijke kolenschaarste, onder meer door de tijdelijke uitval van de in de oorlog verwoeste steenkoolmijnen van Noord-Frankrijk, dreef de prijzen op. In oktober 1920 liepen zij zelfs op tot 150 à 160 sh per ton voor bunker- en industriekolen. In het najaar van 1920 was deze na-oorlogse voorspoed voorbij; de prijzen zakten snel, nog gestimuleerd door een overproductie toen de Franse mijnen veel eerder in bedrijf kwamen dan geraamd en voorzien was. De prijzen vielen terug op rond 1/10 van de topprijzen van 1920 tegen het einde van de twintiger jaren. Voor de Nederlandse markt werd deze prijs vaak nog lager door de afzet van overschothoeveelheden en het penetreren van steenkool uit landen als Polen, die met staatssubsidies hun steenkoolproductie stimuleerden. Daarbij kwam de inzet van de grote structurele verandering, die toen tot volle ontplooiing gekomen was. De olie die in de oorlog bij de marine de steenkool al had verdrongen, zette door, aanvankelijk bij het scheepvaart- en vervolgens ook bij het railvervoer (diesels in de U.S.A.). In andere landen werden de spoorwegen geëlectrificeerd; de kolenparken op de stations verdwenen met de stoomlocomotieven.

Voor de Limburgse mijnen brak een moeilijke tijd aan. Rationalisatie, mechanisatie en aanpassing van het Nederlandse loonpeil aan dat van de omringende landen, maakten dat de Limburgse mijnen niet alleen het hoofd boven water konden houden, maar ook nog hun productie konden opvoeren van 3,4 miljoen ton tot 12,2 miljoen ton in 1930. Een paar toevallige factoren zijn hierbij van uiteindelijk belang geweest. De Ruhrbezetting en de passieve weerstand in 1923 schakelden de Westduitse kolenproductie voor geruime tijd uit. De prijzen stegen en de voorraden konden worden opgeruimd. Hetzelfde herhaalde zich in 1926, toen de gehele Engelse kolenproductie door staking van 5 mei tot begin december kwam stil te liggen.

Bij de Staatsmijnen was intussen in 1919 met de verkoking een aanvang gemaakt, die onder de stuwende werking van prof. Van Iterson en dr. ir. Ross van Lennep zich voorspoedig ontwikkelde en waarbij tevens de basis werd gelegd voor de chemische industrie der D.S.M., de belangrijke kurk waarop nu Zuid-Limburg voor een deel moet drijven.

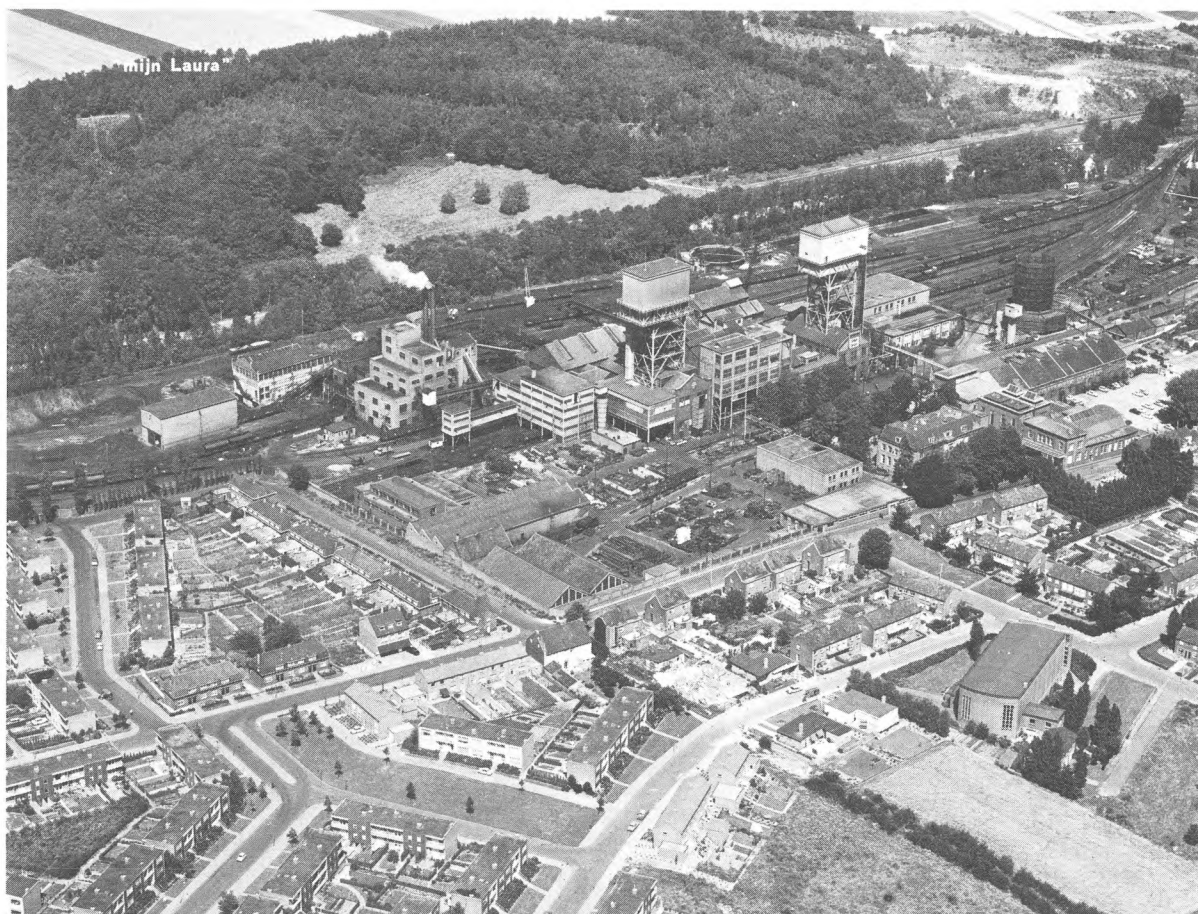
Bijzonder moeilijk werden de dertiger jaren. De wereldcrisis was oorzaak van een totale ontredde van de kolenmarkt. In 1934 daalde de kolenprijs tot ongeveer f 5,50 per ton. Nog scherpere rationalisatiemaatregelen waren hiervan het gevolg. De afzet liep zover terug, dat om al te grote voorraadvorming te voorkomen, op sommige mijnen maar 4 dagen per week werd gewerkt. Vele arbeiders, vooral buitenlanders, werden ontslagen. Economisch minder gunstige steenkoollagen werden niet meer of slechts in geringe omvang ontgonnen. De Limburgse afgevaardigde H. Hermans pleitte vergeefs voor hulp aan de Limburgse mijnen tegen de dumpingpraktijken van andere landen. Karakteristiek was het antwoord van de minister die de "witte kolen uit De Streek" belangrijker vond dan de zwarte kolen van Limburg. Vanaf 1934 kwam enige verbetering door invoering van een contingentering en een betere verstandhouding tussen de Limburgse mijnen en de kolenimporteurs. Men was echter totaal vergeten van welk onschatbaar voordeel voor ons land gedurende de oorlog het bezit van een eigen kolën mijnbouw was geweest.

Na 1934 herstelde de koolwinning zich geleidelijk aan, zodat men in 1939 weer tot meer normale verhoudingen was teruggekeerd. De oorlogsinspanning had het steenkoolverbruik belangrijk doen oplopen. Bij de inval op 10 mei 1940 vielen de mijnen direct in handen van de bezetter. Aanvankelijk had men weinig belangstelling voor de mijnen. Alleen de Oranje-Nassau, Laura en Willem-Sophia werden onder beheer gesteld. Toen evenwel de oorlog langer duurde en de Duitse oorlogsindustrie moeilijkheden kreeg, volgden in 1941, na de pensionering van dr. Frowein en prof. Van Iterson, ook de Staatsmijnen en de Domaniale Mijn.

De oorlogsperiode vormt een hoofdstuk op zich. Wel was men erin geslaagd om de negatieve rationalisatie terug te draaien, wat mede door gedaalde werkdruk van het personeel, oorzaak was van een sterk gedaald rendement. Dit was bij herhaling een doorn in het oog van de bezetter. September 1944 bracht de bevrijding van de Limburgse Mijnen. Nu begint een nieuw hoofdstuk: de recente tijd met zijn eigen geschiedenis, met zijn eigen ontwikkeling.

HET SLOT

Het thema dat de ouverture vormt van de naoorlogse periode, is wederom een dringend beroep op de Limburgse mijnindustrie om het land uit de kolennood te helpen. De totale wijziging op de energiemarkt, de nu in volle geweld doorzettende penetratie van de olie, opkomst van kernenergie en de aardgasvondsten, veroorzaakten een kolencrisis, die in het begin van de vijftiger jaren inzette in de marginale mijnen in de Borinage en in 1958 zijn hoogtepunt bereikte. Ook nieuwe ontwikkelingen als Kolen- en Staalgemeenschap en E.E.G. konden de situatie niet redden en zo kondigt zich nu het einde aan van een industrie die voor Nederland in enkele periodes van groot belang is geweest en in Zuid- en Midden-Limburg welvaart en welzijn heeft gebracht voor velen die direct of indirect bij deze industrie betrokken waren.

Overzicht van de mijnzetel 'Laura' van de N.V. Laura en Vereniging te Eygelshoven. Begin van de kolenproductie in 1905; in 1968 werd deze zetel opgeheven en de mijn geïntegreerd met de mijn 'Julia' te Eygelshoven.

View of surface facilities Mine Laura (Laura Mining Company), Eygelshoven. Start of coal production 1905, in 1968 the subsurface works were absorbed by Mine Julia, the surface facilities were removed.

Overzicht van de mijnzetel 'Julia' van de N.V. Laura en Vereeniging te Eygelshoven. Begin van de kolenproductie in 1926.
View of surface facilities Mine Julia (Laura Mining Company), Eygelshoven. Start of coal production 1926.